

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΚΤΟΣ ΔΟΜΩΝ - ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ: Η ΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ

Μαυρογένη Ελένη¹, Κουβαρδά Παυλίνα²

Περίληψη

Η Κοινωνική Εργασία στο δρόμο αποτελεί μια προσέγγιση ευάλωτων και κοινωνικά αποκλεισμένων πληθυσμιακών ομάδων, στο φυσικό περιβάλλον της καθημερινής τους διαβίωσης. Στην Ελλάδα, η ψυχοκοινωνική υποστήριξη των χρηστών ουσιών, εργατριών του σεξ και των αστέγων στο δρόμο υιοθετείται τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

Η παρούσα ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην ανάδειξη του λόγου των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται στο δρόμο. Ειδικότερα, παρουσιάζει τους σκοπούς της κοινωνικής εργασίας στο δρόμο, τους άξονες διαφοροποίησής της από την κοινωνική εργασία εντός των δομών και στο γραφείο, τα προσωπικά βιώματα και τέλος τις προτάσεις των επαγγελματιών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν ότι ο δρόμος βιώνεται από τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς ως ένας εργασιακός χώρος με προκλήσεις και δυσκολίες, αλλά και ως ένα πολυμορφικό εργασιακό περιβάλλον το οποίο τους παρέχει τη δυνατότητα της άμεσης γνώσης της πραγματικότητας και προσφέρει ευκαιρίες ανάπτυξης των δεξιοτήτων τους και απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας. Η κύρια δε, συμβολή των κοινωνικών λειτουργών θεωρείται ότι είναι η συμμετοχή, μέσω της εμπειρίας τους, στην ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική εργασία στο δρόμο, κοινωνική εργασία εκτός δομών

Εισαγωγή

Η κοινωνική εργασία εκτός δομών και στο δρόμο αποτελεί προσέγγιση «κρυμμένων» πληθυσμών οι οποίοι είναι απομακρυσμένοι από τους φορείς παροχών υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας. Παρότι έχουν αναπτυχθεί διαφορετικοί ορισμοί και περιγραφές της προσέγγισης αυτής, ο κοινός στόχος τους εστιάζεται στην προσβασιμότητα των πληθυσμών αυτών στα υπάρχοντα υποστηρικτικά δίκτυα, η

-
1. Κοινωνική λειτουργός, Ψυχολόγος, Κοινωνική ανθρωπολόγος, MA, Ph.D., Συνεργάτρια του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθήνας.
  2. Κοινωνική λειτουργός

οποία αποτελεί δικαίωμα των ανθρώπων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες και προϋπόθεση για μια δίκαιη κοινωνία (Grymonprez, Roose & Roets, 2017).

Στην Ελλάδα, η εφαρμογή προγραμμάτων στο δρόμο, ξεκίνησε πριν δύο δεκαετίες περίπου και πραγματοποιείται από φορείς πρόληψης και αντιμετώπισης της χρήσης ουσιών, της αστεγίας και άλλων προβλημάτων ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων.

Το παρόν άρθρο αποσκοπεί αρχικά στη σύντομη παρουσίαση της εργασίας στο δρόμο, η οποία φαίνεται ότι εφαρμόζεται διεθνώς με διαφορετική βάση μεθοδολογίας και στρατηγικής αλλά και σε διαφορετικούς στόχους-πληθυσμούς. Στη συνέχεια, μέσω του ερευνητικού εγχειρήματος, αποτυπώνεται ο λόγος των κοινωνικών λειτουργιών που εργάζονται στο δρόμο και αναδεικνύονται η προσέγγιση αλλά και οι προτάσεις τους σχετικά με την εφαρμογή της.

Η Εξέλιξη της Κοινωνικής Εργασίας στο Δρόμο

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι «φιλικές επισκέπτριες» (friendly visitors), γυναίκες της μεσαίας τάξης στην Αγγλία, επισκέπτονταν άπορα άτομα με σκοπό την παροχή υλικής βοήθειας στα πλαίσια αντιμετώπισης της φτώχειας. Οι επισκέψεις στο περιβάλλον των αναξιοπαθούντων συνεχίστηκε και από τα μέλη της θρησκευτικο-φιλανθρωπικής οργάνωσης, γνωστής ως «Στρατός Σωτηρίας» (*Salvation Army*) στο τέλος του 19^{ου} αιώνα (Καλλινικάκη 2011, Σταθόπουλος, 2005).

Το 1898 ιδρύθηκε η Σχολή Φιλανθρωπίας της Νέας Υόρκης, με σκοπό την εκπαίδευση των «φιλικών επισκεπτριών» στο φιλανθρωπικό τους έργο, η οποία εξελίχθηκε στη σημερινή Σχολή Κοινωνικής Εργασίας του πανεπιστημίου Κολούμπια. Το 1902, η Εταιρεία Οργάνωσης Φιλανθρωπίας του Λονδίνου πέτυχε τη δημιουργία των πρώτων σχολών κοινωνικής πρόνοιας (Καλλινικάκη, 2011).

Αρχικά, στις Η.Π.Α. η εργασία στο δρόμο (street work) απευθυνόταν κυρίως στους φτωχούς και τους μετανάστες. Σύμφωνα με τη Gibson (2011), η σύγχρονη μορφή της εργασίας στο δρόμο -εκτός δομών- βασίζεται στο μοντέλο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών που εφαρμόστηκε το 1950 στις Η.Π.Α. προκειμένου οι κοινωνικοί λειτουργοί να διασυνδεθούν και να επικοινωνήσουν με τις συμμορίες των νέων στο χώρο (φυσικό, κοινωνικό, μεταφορικό) σε μια προσπάθεια μείωσης της βίας, των αντικοινωνικών συμπεριφορών, της πρόκλησης σοβαρών ζημιών σε ανθρώπους και περιουσίες, τη διακοπή της σχολικής παρακολούθησης και τη διόρθωση της

«παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς» (Oswald, 1965).³ Ομοίως, το Ηνωμένο Βασίλειο, μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οργανώνει την εργασία με τους νέους των οποίων ο τρόπος ζωής και η κουλτούρα δεν ήταν συνδεδεμένα με τις παραδοσιακές υπηρεσίες και ως εκ τούτου, αποτελούσαν απειλή για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Έκτοτε, η εργασία στο δρόμο διαδόθηκε σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, της Αφρικής, Ασίας, Λατινικής Αμερικής και Αυστραλίας, και σταδιακά διευρύνθηκε και συμπεριέλαβε τόσο τους νέους και τους μετανάστες όσο και χρήστες ουσιών, ψυχικά ασθενείς, ηλικιωμένους, οικογένειες, παιδιά, αποφυλακισμένους, άστεγους, εργάτριες του σεξ και άλλες ομάδες.

Εννοιολογικές Απόψεις για την Κοινωνική Εργασία εκτός Δομών

Ο Szeintuch (2015) παρουσιάζει την εργασία εκτός δομών (outreach work) ως μια ομπρέλα όρων για δραστηριότητες εκτός του γραφείου. Ο συνήθης όρος είναι «εργασία στο δρόμο» (street work) ενώ άλλοι όροι που χρησιμοποιούνται είναι «κοινοτικά-προσανατολισμένη εργασία εκτός δομών», «κινητή εργασία», «εργασία πεδίου».

Η εργασία εκτός δομών αποτελεί μια κοινοτικά προσανατολισμένη δραστηριότητα η οποία έχει σκοπό την επαφή με άτομα ή ομάδες συγκεκριμένων πληθυσμών στόχων, χωρίς αποτελεσματική επαφή ή προσέγγιση από τις υπάρχουσες υπηρεσίες ή μέσω παραδοσιακών καναλιών εκπαίδευσης υγείας (Hartknoll et al., 1990 στο EMCDDA, 1999:14). Ο ορισμός για την εργασία εκτός δομών σύμφωνα με το Collins Dictionary of Social Work είναι «η προσπάθεια να κάνουν χρήση των υπηρεσιών τα άτομα που τις χρειάζονται και δεν θα μπορούσαν διαφορετικά να τις χρησιμοποιήσουν» (Pierson & Thomas, 2002 στο Andersson, 2013:175).

Διαπιστώνεται ποικιλία των μοντέλων εργασίας εκτός δομών η οποία συνδέεται κυρίως με τους ειδικούς σκοπούς εφαρμογής αφενός και με τις ειδικές ομάδες στόχου αφετέρου. Οι Klorpenburg and Hendiks (2013:608) παρουσιάζουν τέσσερα μοντέλα: α) το κοινοτικό μοντέλο με σκοπό τη βελτίωση της διασύνδεσης των ανθρώπων με το κοινωνικό περιβάλλον τους και την ενδυνάμωσή τους στο περιβάλλον αυτό, β) το υποστηρικτικό μοντέλο με σκοπό τη συμπαράσταση στους εξυπηρετούμενους στην

3. Στο βιβλίο του κοινωνιολόγου Williams Foote Whyte (1943) *Street Corner Society: The social structure of an Italian slum*, Chicago, IL: The University of Chicago Press, παρουσιάζεται η λειτουργία των «οργανωμένων» συμμοριών, ιταλικής καταγωγής μεταναστών δεύτερης γενιάς, στη φτωχογειονιά Connersville της Βοστώνης, με τη χρήση εθνογραφικής έρευνας. Η πρωτοποριακή αυτή μελέτη έχει αναδείξει πτυχές της κοινωνικής ζωής των συμμοριών που δρουν στο δρόμο.

προσωπική τους κατάσταση ώστε να βρουν άμεσες λύσεις στα καθημερινά προβλήματα, γ) το μοντέλο των επιλογών και των κυρώσεων όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί χρησιμοποιούν τον εξαναγκασμό για τη μείωση της βλάβης στα άτομα ή τις ενοχλήσεις στο περιβάλλον με άμεσες παρεμβάσεις και δ) το διαμεσολαβητικό μοντέλο με σκοπό οι εξυπηρετούμενοι να βρουν την κατάλληλη πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες.

Η εργασία εκτός δομών περιλαμβάνει παρεμβάσεις τόσο σε ιδιωτικό χώρο όπως είναι οι επισκέψεις στο σπίτι όσο και στο δημόσιο χώρο. Η εργασία στο δρόμο εντάσσεται στην εργασία εκτός δομών σε δημόσιο χώρο και αφορά παρεμβάσεις σε ατομικό, ομαδικό και κοινοτικό επίπεδο (Kloppenburger and Hendiks, 2010).

Η εργασία στο δρόμο απευθύνεται στους πληθυσμούς οι οποίοι μένουν στο δρόμο ή συνδέονται με τη ζωή στο δρόμο. Ορίζεται ως η εργασία η οποία πραγματοποιείται στο δρόμο εξαιτίας του γεγονότος ότι υπάρχουν «δυσπρόσιτοι» (hard to reach) πληθυσμοί, τους οποίους οι υπηρεσίες αποτυγχάνουν διαφορετικά να προσεγγίσουν. Σκοπό έχει την ανεύρεση των πληθυσμών αυτών και την παροχή κοινωνικής υποστήριξης και κοινωνικών υπηρεσιών στα πλαίσια του δικαιώματος του ατόμου για πρόσβαση σε αγαθά ή υπηρεσίες. Οι δυσπρόσιτοι πληθυσμοί, δηλαδή άτομα που συχνά δεν επιθυμούν να αναζητηθούν και να προσεγγιστούν, είναι οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών, μέλη συμμοριών, ευρύτερες κατηγορίες πληθυσμού όπως ηλικιωμένοι, νέοι ή άτομα με αναπηρία (Rabnett, 2009, όπως αναφέρεται στο Froonjian & Garnett, 2013). Γενικά, οι δυσπρόσιτες ομάδες πληθυσμού συνδέονται με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, είναι απομονωμένες από τα κύρια κανάλια επικοινωνίας της κοινωνίας και αντιστέκονται στην παροχή των υπηρεσιών από κρατικούς φορείς. Αν και οι ομάδες αυτές χρειάζονται βοήθεια, δεν κάνουν χρήση των υπάρχοντων υποστηρικτικών συστημάτων (Fahne, 2017; Andersson, 2013). Η εργασία εκτός δομών απευθύνεται επίσης σε μειονότητες, όπως π.χ. οι μετανάστες οι οποίοι συχνά δεν έχουν πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες είτε λόγω άγνοιας, είτε λόγω δυσκολιών στη γλωσσική επικοινωνία, ή και λόγω αποφυγής εντοπισμού τους σε περιπτώσεις παράνομης μετανάστευσης.

Το εγχειρίδιο του Διεθνούς Δικτύου των Κοινωνικών Λειτουργών στο Δρόμο⁴ (2008) παρουσιάζει τους στόχους της εργασίας στο δρόμο ως εξής: (α) Προσέγγιση των

4. Το Dynamo International συντονίζει το Διεθνές Δίκτυο Κοινωνικών Λειτουργών στο Δρόμο (International Network of Social Street Worker) με σκοπό την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας των πρακτικών μέσω της εκπαίδευσης, της ανταλλαγής και της εφαρμογής εκπαιδευτικών εργαλείων για την εργασία στο δρόμο, για την προσέγγιση διαφόρων πληθυσμών οι οποίοι ζουν και εργάζονται στο δρόμο (παιδιά, νέους και ενήλικους) και την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

ατόμων, οικογενειών, ομάδων που έχουν ανάγκη υποστήριξης ή βοήθειας αλλά είναι εκτός των υπηρεσιών ή οι τελευταίες δεν μπορούν να εντοπίσουν, (β) Κινητοποίηση και συνοδεία για την εύρεση εναλλακτικών δραστηριοτήτων ή τύπου υποστήριξης και θεραπείας, (γ) Κοινωνική εκπαίδευση σχετικά με τη χρήση των διαθέσιμων υπηρεσιών, (δ) Μείωση αποκλεισμού και (ε) Ενδυνάμωση της πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης της κοινωνίας και των σχεδιαστών της πολιτικής.

Τέλος, οι Karabanow και Clement (2004) εντάσσουν τις υπηρεσίες σε πληθυσμούς στο δρόμο σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες που αφορούν την εκπλήρωση βασικών αναγκών, τις ιατρικές υπηρεσίες, τις θεραπευτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες και τις υπηρεσίες εκμάθησης δεξιοτήτων.

Η Μεθοδολογία της Κοινωνικής Εργασίας εκτός Δομών και στο Δρόμο

Η βιβλιογραφία παρουσιάζει ποικιλία ειδικών μεθοδολογικών παρεμβάσεων εκτός δομών/στο δρόμο για ευάλωτους πληθυσμούς, όπως *τα παιδιά* (Gibson, 2011; MacEvoy et al, 2013; Ferguson, 2007; Veeran, 2004), *οι νέοι* (Oswald, 1965; Deuchar, Millerand Borchardt, 2017; Karabanow, 2004; Karabanow, Clement, 2004; Crimmens, Factor, Jeffs, Pitts, Pugh, Spence, and Turner, 2004), *οι χρήστες ουσιών* (Rhodes, 1996), *οι ψυχικά ασθενείς* (Davidson and Campbell, 2007), *οι άστεγοι* (Fahnóe, 2017; Johnson and Cnaan, 1995; Lilliefors, 1929; Levy, 2004; Zufferey, 2009; Polio, 1995; Stergiopoulos et al, 2010; Ramos & Bellerin, 2017; Lindsey, 2000; Ferguson, 2007; Maesele, Roose, Bouverne-De Bie, Roets, 2014; Jost, Levitt & Porcu, 2011), *οι εργάτριες του σεξ* (Wilson, 1999), *οι μετανάστες* (Deren, Kang, Mino, and Guarino, 2012), *οι ηλικιωμένοι* (Toseland, Decker & Bliesner, 1979; Stuen, 1985). Η εργασία εκτός δομών εφαρμόζεται επίσης *σε ειδικές καταστάσεις καταστροφών* (West-Olatunji, Henesy & Varney, 2015), *στην υγεία* (Azzarto, 1995), *στην κοινότητα* (Bannon, 1977; Burnett, Carr, Sinapi, & Taylor, 1976; Mounteney & Berg, 2008), *στο σχολείο* (Wayne & Feinstein, 1978).

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στη μελέτη τους για την προσέγγιση κοινωνικά αποκλεισμένων νέων, οι Crimmens et al (2004:14) δίνουν τον ορισμό της εργασίας με τους νέους (*detached youth work*) ως ευρεία, ανοιχτή, κοινωνική εκπαίδευση στο πλαίσιο της οποίας τα προβλήματα και τα θέματα με τα οποία ασχολείται καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισής τους αναδύονται από τον διάλογο μεταξύ των νεαρών ατόμων και των επαγγελματιών που εργάζονται μαζί τους. Αναφέρουν ότι η παροχή ανεπίσημης εκπαίδευσης, ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, συμβουλευτικής και ηθικής εκπαίδευσης θεωρήθηκαν τρόποι για την πρόληψη της παραβατικότητας και την

ενσωμάτωση των περιθωριοποιημένων νέων. Διακρίνουν τέσσερις μεθόδους επιλογής της ομάδας-στόχου: (1) *η εστιασμένη εργασία στο δρόμο σε συγκεκριμένες περιοχές (γεωγραφική περιοχή)*, (2) *σε διευρυμένες ομάδες σε κίνδυνο*, (3) *σε συγκεκριμένες ομάδες σε υψηλό κίνδυνο* (ατόμων που ζουν σε καθεστώς απειλής, βρίσκονται σε κίνδυνο ή αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες δυσκολίες στους τομείς της σεξουαλικής υγείας, της εγκυμοσύνης, του ρατσισμού, της χρήσης ουσιών, της ψυχικής υγείας, της εγκληματικότητας, των οικογενειακών σχέσεων), και (4) *σε συγκεκριμένα άτομα που βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο* (άτομα που χρειάζονται επίβλεψη ή άτομα των οποίων η συμπεριφορά υποδεικνύει ότι είναι πιθανόν να εμπλακούν σε παραβατικές δραστηριότητες ή σε αντικοινωνική συμπεριφορά).

Γενικώς, διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχει συμπαγές σώμα γνώσεων και μεθοδολογίας για την εφαρμογή της εργασίας εκτός δομών - στο δρόμο. Η μεθοδολογία διαφοροποιείται ανάλογα με τη φιλοσοφία της οργάνωσης η οποία εφαρμόζει προγράμματα εκτός του χώρου της, τη σχέση του κοινωνικού λειτουργού με την οργάνωση στην οποία απασχολείται, τις οδηγίες που λαμβάνει αλλά και με τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται (Andersson, 2013). Αναφέρονται προσεγγίσεις βάσει των φεμινιστικών θεωριών, του μεταμοντερνισμού και των αντι-καταπιεστικών πρακτικών κ.ά. (Karabanow, 2004; Goldberg, 1999; Brown & Ziefert, 1990; Pollio, McDonald & Carol North, 1997). Από την άλλη, η ποικιλία εφαρμογών της εργασίας στο δρόμο θεωρείται ότι οδηγεί στην ανάπτυξη της αλληλεγγύης και ισχυρών κοινωνικών δεσμών σε παγκόσμιο επίπεδο (Dynamo, 2010).

Δύο φαίνεται να είναι τα σημεία τα οποία θέτουν παραμέτρους προσδιορισμού της εργασίας στο δρόμο αλλά και προβληματισμούς. Το πρώτο αφορά την έννοια του «δρόμου» ως ένα πεδίο δημόσιου χαρακτήρα και εγείρει ερωτήματα σχετικά με τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του καθώς και των ζητημάτων και προβλημάτων που συναντώνται. Ο «δρόμος» θεωρείται ότι αποτελεί τον αντίποδα της ιδιωτικής σφαίρας του «σπιτιού», μια κοινωνικο-ιστορική κατασκευή και σύμπλεγμα κοινωνικών σχέσεων με συμβολική και ιδεολογική σημασία (Ennew and Swart-Kruger, 2003).

Το δεύτερο σημείο αφορά τις πολιτικές και τις πρακτικές της προσβασιμότητας, στις οποίες, σύμφωνα με τον Clarke (2004), η κοινωνική εργασία διατηρεί μια διακριτή, συνάμα όμως και προβληματική θέση. Ως επάγγελμα της διαμεσολάβησης, εμπλέκεται στη διαδικασία διαχείρισης των σχέσεων μεταξύ ατόμων και κοινωνίας ή πολιτών και κράτους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί, ευαίσθητοι στην πρόσληψη της άποψης των εξυπηρετούμενων, καλούνται να λάβουν σοβαρά υπόψη τις συνθήκες των ατόμων και να παρεμβαίνουν με στόχο την προώθηση της αυτονομίας και του

αυτοπροσδιορισμού τους καθώς και των αντι-καταπιεστικών και κατά των διακρίσεων προσεγγίσεων, ενώ παράλληλα οφείλουν χρέος στην κοινωνία και το κράτος.

Σε ερευνητικούς κύκλους στη Σουηδία, οι κοινωνικοί λειτουργοί οι οποίοι εργάζονται εκτός της οργάνωσης, αντιδιαστέλλουν την επαγγελματική τους ταυτότητα με αυτή των συναδέλφων τους στις υπηρεσίες. Η ευελιξία των παρεμβάσεων και η προσωπική εμπλοκή περιλαμβάνονται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών στο δρόμο ενώ οι δεξιότητες στην πρόκληση και διατήρηση της επικοινωνίας και ο χωρικός προσανατολισμός τους κρίνονται αναγκαίες για την επαφή με «δυσπρόσιτες» ομάδες ατόμων οι οποίες έχουν ελάχιστη πληροφόρηση για τις υπηρεσίες ή έχουν αρνητική εμπειρία από αυτές. Σκοπός είναι η διασύνδεση με υποστηρικτικά συστήματα καθώς και η εδραίωση και διατήρηση της κοινωνικής υποστήριξης (Andersson, 2013).

Εν κατακλείδι, η εργασία στο δρόμο έχει πολλούς εμπνευστές και επιρροές, και φαίνεται ότι διαμορφώνεται ανάλογα με τις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες που επικρατούν, τις απαιτήσεις κάθε εποχής και το πλαίσιο της εκάστοτε κοινωνικής πολιτικής. Ξεκίνησε από τη γενναιοδωρία, από διάφορες πολιτικές τάσεις και κοινωνικά κινήματα, και έχει χρησιμοποιηθεί από κοινωνικές ομάδες ως τρόπος κηρύγματος ηθικής, αλλά και ως μέσο για τις υπηρεσίες που επιζητούν την «αστυνόμηση» των ατόμων καθώς και ως εργαλείο απελευθέρωσης για τους αδύναμους και τους κοινωνικά αποκλίνοντες (International Network of Social Street Workers 2008, Kloppenburg and Hendiks, 2013, Szeintuch, 2015).

Έρευνα

Σκοπός της έρευνας

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να παρουσιάσει την οπτική των κοινωνικών λειτουργών οι οποίοι εφαρμόζουν την εργασία στο δρόμο. Η εναλλακτική αυτή μορφή ψυχοκοινωνικής παρέμβασης στο δρόμο δεν είναι ούτε επαρκώς μελετημένη ούτε αναδεδειγμένη στον ελλαδικό χώρο. Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε ως πεδίο έρευνας.

Ο σκοπός της έρευνας μέσα από το «λόγο» επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών είναι η ανάδειξη της δυναμικής αλληλεπίδρασης των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών με τα άτομα τα οποία ζουν στο δρόμο καθώς και η αναζήτηση των δυνατών σημείων της παρέμβασης. Όπως αναφέρει η Καλλινικάκη (2010: 26,27) «*Το πλαίσιο της κοινωνικής εργασίας περιλαμβάνει την πολιτική που εφαρμόζεται, τις*

υφιστάμενες ασυμμετρίες στη δύναμη και τη διαφορετικότητα, τον χρόνο προοπτικά και αναδρομικά, τον «λόγο» που αρθρώνουν οι επαγγελματίες και οι οργανισμοί (πως ορίζουν τις ιδιότητες των απευθυνομένων και τις πρακτικές τους), και τις μεθόδους που υιοθετούν, προκειμένου να καταστήσουν τις δραστηριότητές τους ορατές, αιτιολογημένες και ικανές να διατυπωθούν σε εκθέσεις, να αξιολογηθούν και να ασκήσουν επιρροή».

Ειδικότερα, η στοχοθεσία εστιάστηκε στη διερεύνηση του σκοπού και της μεθοδολογίας της εργασίας στο δρόμο, του ρόλου των κοινωνικών λειτουργών, της εκπαίδευσής τους, των δυσκολιών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν κατά την άσκηση της εργασίας στο δρόμο, της καταγραφής των προσωπικών βιωμάτων τους και τέλος των προτάσεών τους.

Ερευνητικό εργαλείο

Για την επίτευξη των σκοπών της έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία, η οποία προτιμάται σε περιπτώσεις όπου το αντικείμενο της έρευνας δεν είναι αφενός επαρκώς μελετημένο και αφετέρου περιλαμβάνει προσωπικά βιώματα και εμπειρίες των ερωτώμενων για το θέμα που ερευνάται. Όπως υποστηρίζει η Κυριαζή (2006: 53), «*η ποιοτική μεθοδολογία αποτελεί και για τον ερευνητή ένα αξιόπιστο εργαλείο για την κατανόηση των ερμηνειών που δίνει ο ερωτώμενος στην εμπειρία του αλλά και τις απόψεις του*».

Ως ερευνητικό εργαλείο συλλογής/παραγωγής δεδομένων επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη ως πλέον κατάλληλη να διεισδύσει στην προσωπική εμπειρία και τις απόψεις των ερωτώμενων κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται στο δρόμο. Και επειδή η παρούσα έρευνα στοχεύει στη διαμόρφωση μίας συνολικής εικόνας τόσο της εφαρμογής της εργασίας στο δρόμο όσο και των απόψεων και των εμπειριών των ερωτώμενων για τη συγκεκριμένη μέθοδο, κρίθηκε πως το εργαλείο της ημιδομημένης συνέντευξης ήταν το καταλληλότερο.

Μετά την περαίωση των συνεντεύξεων, ακολούθησε η απομαγνητοφώνησή τους, η καταγραφή τους σε μορφή κειμένου και η επεξεργασία του κειμένου με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου.

Δειγματοληψία

Για την εύρεση δείγματος που εξυπηρετούσε το σκοπό και τους επιμέρους στόχους της έρευνας, η αναζήτηση στράφηκε στον εντοπισμό οργανισμών και φορέων στην

ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, οι οποίοι υλοποιούν προγράμματα στο δρόμο με στόχο την υποστήριξη ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων. Στη συνέχεια, αναζητήθηκαν οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί οι οποίοι εργάζονται στο δρόμο.

Απαραίτητα κριτήρια για τη συμμετοχή στην έρευνα αποτέλεσαν τα εξής: Οι συμμετέχοντες: (α) να είναι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί, διότι η έρευνα εστιάζει στην εργασία στο δρόμο όπως αυτή εφαρμόζεται από κοινωνικούς λειτουργούς, (β) να είναι εν ενεργεία εργαζόμενοι στη δουλειά στο δρόμο ή να έχουν εργαστεί στη δουλειά στο δρόμο για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών. Το κριτήριο αυτό συμπεριλήφθηκε ώστε οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί να έχουν έναν ελάχιστο, σχετικά ικανοποιητικό χρόνο συμμετοχής στη δουλειά στο δρόμο, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αποτυπώσουν την επαγγελματική τους εμπειρία.

Από τους φορείς που υλοποιούν προγράμματα δουλειάς στο δρόμο και περιλαμβάνουν κοινωνικούς λειτουργούς ανταποκρίθηκαν ο ΟΚΑΝΑ και το ΚΕΘΕΑ που απευθύνονται σε χρήστες ουσιών, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση PRAKSIS, η οποία εκτός από τα προγράμματα δουλειάς στο δρόμο προς ευάλωτους πληθυσμούς, όπως πρόσφυγες, άστεγους, χρήστες ουσιών, εργάτριες του σεξ, απευθύνεται και στο γενικότερο πληθυσμό, καθώς και η ΓΕΦΥΡΑ που επίσης απευθύνεται στις προαναφερθείσες πληθυσμιακές ομάδες.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα και πληρούσαν τα κριτήρια που είχαν τεθεί για τη συμμετοχή τους ήταν συνολικά οκτώ (8).⁵

Διεξαγωγή της έρευνας

Για την εξασφάλιση άδειας διεξαγωγής της έρευνας κατατέθηκε αίτηση στους φορείς⁶ που εφαρμόζουν οργανωμένα προγράμματα παρεμβάσεων στο δρόμο με επισύναψη επιστολής όπου παρουσιάστηκε αναλυτικά το θέμα και ο σκοπός της έρευνας. Οι κοινωνικοί λειτουργοί των φορέων αυτών ρωτήθηκαν για τη συμμετοχή τους στην έρευνα, αφού πρώτα ενημερώθηκαν, και έγιναν οι απαραίτητες τηλεφωνικές επικοινωνίες για τον προγραμματισμό των συνεντεύξεων.

5. Δεν υπάρχει επίσημη καταγραφή των οργανώσεων που υλοποιούν οργανωμένα προγράμματα παρεμβάσεων στο δρόμο ούτε και των επαγγελματιών που εργάζονται σε αυτά. Παρότι το δείγμα της παρούσας έρευνας φαίνεται να περιλαμβάνει την πλειονότητα των κοινωνικών λειτουργών που απασχολούνται στο δρόμο, εν τούτοις, τα αποτελέσματα της έρευνας δεν μπορούν να είναι γενικεύσιμα για όλους τους επαγγελματίες.

6. Οι φορείς ΟΚΑΝΑ, ΚΕΘΕΑ, PRAKSIS και ΓΕΦΥΡΑ ανταποκρίθηκαν στο αρχικό αίτημα της έρευνας.

Οι οκτώ κοινωνικοί λειτουργοί που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα ήταν απόφοιτοι των Τ.Ε.Ι Κοινωνικής Εργασίας, και οι δύο εξ αυτών κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Οι πέντε από τους ερωτώμενους ήταν γυναίκες και οι τρεις άνδρες. Όσον αφορά στο χρόνο εργασίας τους στη δουλειά στο δρόμο, η διάρκεια κυμαινόταν από 1-10 έτη. Έξι επαγγελματίες ήταν εν ενεργεία εργαζόμενοι στη δουλειά στο δρόμο, ενώ οι δύο είχαν εργαστεί στο παρελθόν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα κατά τη χρονική περίοδο από τον Ιούλιο του 2015 έως τον Μάρτιο του 2016.

Παρουσίαση Αποτελεσμάτων Έρευνας

Στο παρόν άρθρο, θα παρουσιαστούν, για λόγους οικονομίας, τα αποτελέσματα των θεματικών που εστιάζονται: (α) στον ορισμό της εργασίας στο δρόμο, (β) στις διαφορές της εργασίας στο δρόμο και εκτός δομών με αυτή εντός δομών, (γ) στο προσωπικό βίωμα των κοινωνικών λειτουργών οι οποίοι εργάζονται στο δρόμο και τέλος (δ) στις προτάσεις τους.

Σκοπός της εργασίας στο δρόμο

Η εργασία στο δρόμο παρουσιάζεται στον λόγο των ερωτώμενων ως:

.... μία διαδικασία ανεύρεσης πληθυσμών που δεν έχουν σχέση με τις υπηρεσίες παροχής υγείας... αρκετοί άνθρωποι, αρκετοί πληθυσμοί για διάφορους λόγους δεν έρχονται σε επαφή με τις υπηρεσίες ή έχουν αποκλειστεί από αυτές [...] (Κ.Λ 5)

... προσέγγιση σε άτομα τα οποία έχουν αποκλειστεί από κοινωνικές υπηρεσίες[...] δυσκολεύονται για διάφορους λόγους να απευθυνθούν οι ίδιοι στις διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες ... (Κ.Λ 1)

Ο στόχος της εργασίας στο δρόμο είναι:

...να προσεγγιστούν τα άτομα που δεν έχουν τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, σε υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας... υπάρχει και κρυμμένος πληθυσμός που δεν είναι κοντά σε υπηρεσίες.. (Κ.Λ 7)

...να ανακαλύπτει συνεχώς καινούργιους πληθυσμούς [...] και να δημιουργεί τη γέφυρα, αυτό το συνδετικό κρίκο μεταξύ αυτών των πληθυσμών και των υπηρεσιών παροχής υγείας. (Κ.Λ 5)

....η βελτίωση των συνθηκών κάτω από τις οποίες διαβιώνουν ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι στο δρόμο,[...] (Κ.Λ 8).

...τους προσεγγίζουμε εμείς με έναν άμεσο τρόπο και πιο φιλικό προς το πρόσωπο για να νιώσουν λίγο πιο οικεία και να έρθουν πιο κοντά στις υπηρεσίες. (Κ.Λ 1)

Οι λόγοι για τους οποίους τα άτομα, τα οποία ζουν στο δρόμο, δεν απευθύνονται στις κοινωνικές υπηρεσίες (κρατικές και μη) αποτυπώνονται στα παρακάτω αποσπάσματα:

Δεν κάνει το βήμα ο εξαρτημένος να απευθυνθεί στο πρόγραμμα, το κάνουμε εμείς να πάμε εκεί [...] για το λόγο ότι μπορεί να φοβάται ότι θα φακελωθεί, να φοβάται την αστυνομία [...] υπάρχει μία προκατάληψη... θεωρούν ότι όπως είναι το Δημόσιο που είναι ένα απρόσωπο πράγμα, ... και μετά, πολλοί έχουν απευθυνθεί σε προγράμματα και επειδή δεν πληρούσαν κάποιες προϋποθέσεις [...] θεωρούν ότι έχουν αποκλειστεί [...] θεωρούν ότι η πόρτα για αυτούς έχει κλείσει. (Κ.Λ 5)

Τα ίδια τα άτομα πιθανώς να μη γνωρίζουν τι υπηρεσίες υπάρχουν, είναι περιθωριοποιημένα.. δυσκολεύονται για διάφορους λόγους, για το στίγμα που έχουν υποστεί από την κοινωνία έξω [...]. μπορεί να μην έχουν δεχτεί ποτέ υπηρεσία από κάποιο φορέα, δε γνωρίζουν τι δικαιώματα μπορεί να έχουν από κάποια υπηρεσία [...] (Κ.Λ 1)

...δουλεύουμε πάρα πολύ και με προσφυγικούς πληθυσμούς οι οποίοι μπορεί να έχουν κάποιες ώρες στην Ελλάδα, οπότε σίγουρα δεν μπορούν να ξέρουν ένα πολυϊατρείο δέκα μέτρα παρακάτω που μπορούν να πάνε[...] άγνοια (Κ.Λ 2)

Συνήθως οι άνθρωποι έχουν άσχημες εμπειρίες από επαφές με ανθρώπους από την ψυχική υγεία, από ψυχιάτρους, από φορείς, από δομές.. μπορεί να έχουν ακούσιους εγκλεισμούς.....αντιμετωπίζουν τους ειδικούς από απόσταση. (Κ.Λ 5)

....υπάρχει και το θέμα του ρατσισμού και της αντιμετώπισης, πολλές φορές αυτοί οι άνθρωποι δεν ξέρουν τα δικαιώματά τους, αλλά και οι άλλοι τους αντιμετωπίζουν με τρόπο ώστε δεν μπορούν να έχουν τις παροχές που θα έπρεπε να έχουν. (Κ.Λ 8)

Ειδικότερα, οι στόχοι επικεντρώνονται στην επικοινωνία και δημιουργία σχέσης, στην καταγραφή και την κάλυψη αναγκών, στη μείωση της βλάβης, στην ενημέρωση, στην

επιτόπια συμβουλευτική και στη φροντίδα του εαυτού με απώτερο σκοπό τη στήριξη των ευπαθών και αποκλεισμένων ομάδων:

Οι βασικοί στόχοι της προσέγγισης είναι η επικοινωνία, η δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης, η ενημέρωση για υπάρχουσες δομές και φορείς, η ψυχολογική και υλική υποστήριξη με σκοπό την αντιμετώπιση των συνολικών αναγκών των ευπαθών και αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού. (Κ.Λ 8)

Κάποιες φορές μπορεί να χρειαστεί να περιμένουμε μέχρι να έρθει ασθενοφόρο ή μπορεί να υπάρχει μεγάλη ζήτηση για ενημέρωση και διανομή ενέσιμου υλικού σε ένα χώρο, να υπάρχει ζήτηση από τους χρήστες σε μία πιάτσα, να πάμε σε άλλη πιάτσα την ίδια ημέρα... κάλυψη αναγκών. (Κ.Λ 6)

Οι στόχοι είναι η ενημέρωση, η πρόληψη... ανάλογα, βέβαια, για ποιους πληθυσμούς μιλάμε, αλλά σίγουρα είναι η ενημέρωση για τα θέματα υγιεινής, δημόσιας υγείας, τι πρέπει να προσέχει ο κόσμος και πού θα βρει όλες τις οργανώσεις που υπάρχουν στο πεδίο. (Κ.Λ 3)

Κυρίως γίνεται για ενημέρωση και .....να δεις τις συγκεκριμένες ανάγκες του πληθυσμού ώστε να δεις και μετά πώς μπορείς να αξιοποιήσεις τις υπάρχουσες πηγές της πόλης για να μπορέσουν να έρθουν να βοηθηθούν. (Κ.Λ 4)

Μέσω των παρεμβάσεων στους χώρους όπου συγκεντρώνονται χρήστες, παρέχεται επιτόπια συμβουλευτική σε θέματα ασφαλούς χρήσης και ασφαλούς σεξ [...] παρέχεται και η δυνατότητα άμεσης παραπομπής αν υπάρχει ανάγκη.. όλα αυτά αποσκοπούν στη φροντίδα του εαυτού. (Κ.Λ 6)

Να δώσουμε πληροφορία, να δώσουμε ενημέρωση, να δούμε ποιες είναι οι ανάγκες τους, καταγράφουμε καινούργιες πιάτσες [...]προκύπτουν καινούργια στοιχεία [...]προκύπτουν και καινούργιοι στόχοι ανάλογα με την πληροφορία και το πώς θα τη διαχειριστούμε και το πώς θα την επεξεργαστούμε. (Κ.Λ 7)

Εμείς που δουλεύουμε στα πλαίσια μείωσης της βλάβης [...]. (Κ.Λ 6)

Τέλος, διαπιστώνεται η έμφαση στο «εδώ και τώρα» και στην επί τόπου βοήθεια:

Η δουλειά στο δρόμο είναι η επί τόπου εργασία, η βοήθεια στο εδώ και τώρα [...] είναι η επί τόπου συμβουλευτική, επί τόπου πληροφόρηση, επί τόπου προσέγγιση. (Κ.Λ 7)

Το σημαντικό είναι να μένεις στο εδώ και τώρα, αυτή τη στιγμή, το τι μπορώ να κάνω εγώ αυτή τη στιγμή, τι μπορώ να του δώσω [...] εκείνη η στιγμή είναι το σημαντικό [...] (Κ.Λ 5)

Στο δρόμο γίνεται η πρώτη άμεση βοήθεια, το πρώτο, το επείγον [...] το άμεσο εκείνης της στιγμής. (Κ.Λ 3)

Συμπερασματικά, η εργασία στο δρόμο προκύπτει από την ανάγκη να παρέχονται υπηρεσίες σε ανθρώπους που δεν έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, προνοιακές παροχές και ψυχοκοινωνική στήριξη ή που δε θα αναζητήσουν υπηρεσίες υγείας για διάφορους λόγους, όπως ο στιγματισμός, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η έλλειψη ενημέρωσης, η άγνοια και ο φόβος.

Κοινωνική Εργασία εκτός δομών/στο δρόμο και εντός δομών/στο γραφείο

Η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας στο δρόμο, όπως διατυπώνεται στο λόγο των ερωτώμενων, προσφέρει τη δυνατότητα της άμεσης επαφής και αλληλεπίδρασης με την κοινωνία και τη «δύσκολη» πραγματικότητα του δρόμου. Χαρακτηριστικά αναφέρουν:

Η Κοινωνική Εργασία ουσιαστικά είναι να έρχεται σε άμεση επαφή με την κοινωνία.. και η κοινωνία είναι εκεί έξω.. Να την εφαρμόζουμε και σε δύσκολες συνθήκες και περιστάσεις γιατί έξω στο δρόμο είναι μία δύσκολη κατάσταση. (Κ.Λ 1)

Ουσιαστικά το κύριο κομμάτι είναι να φύγουμε από τα γραφεία μας, από τους τόπους που εργαζόμαστε και να προσπαθήσουμε να έρθουμε σε επαφή με αυτούς τους πληθυσμούς, να τους εντοπίσουμε και να έρθουμε σε επαφή με τον πληθυσμό στο χώρο που περνάει τη μέρα [...] που του είναι οικείος. (Κ.Λ 5)

.....ότι ο όγκος δουλειάς και το βασικό μας έργο είναι έξω στο δρόμο. (Κ.Λ 8)

.... Θεωρώ ότι το επάγγελμά μας, της Κοινωνικής Εργασίας, κυρίως είναι αυτό, να είσαι σε άμεση επαφή με ανθρώπους, να είσαι άμεσος με τον άλλο, με αυτόν που έρχεται και ζητάει κάτι από εσένα γιατί μόνο έτσι μπορεί ο άλλος να νιώσει άνετα μαζί σου και να ορίσει την ανάγκη του. (Κ.Λ 1)

Πρέπει να πας στο χώρο τους, να πας ο ίδιος εκεί για να μπορέσεις να τους βοηθήσεις. (Κ.Λ 7)

Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι ανέδειξαν το γεγονός ότι η προσέγγιση που ακολουθείται στο δρόμο διαφοροποιείται από αυτή στο γραφείο:

Είναι τελείως διαφορετικό να είσαι σε μία Κοινωνική Υπηρεσία και να έρχεται ο άλλος και να σου καταθέτει τις ανάγκες του και τελείως διαφορετικό να είσαι σε ένα εξωτερικό περιβάλλον όπου δε σε έχει ζητήσει κανείς εκεί.. η προσέγγιση εκεί είναι τελείως διαφορετική. (Κ.Λ 4)

Η άσκηση κοινωνικής εργασίας εκτός δομών/στο δρόμο παρουσιάζει τα κάτωθι χαρακτηριστικά:

Στη δουλειά στο δρόμο δεν υπάρχει ξεκάθαρο αίτημα από τον ωφελούμενο, μπαίνεις εσύ στο χώρο του, μπορεί εκείνη τη στιγμή κάποιος να μην είναι έτοιμος για κάτι τέτοιο, μπορεί να μη θέλει, οπότε δεν έχουμε το αίτημα και μπαίνουμε εμείς σε αυτό... (Κ.Λ 8).

.. θα σου πει το αίτημά του, το πρόβλημά του.. θα πρέπει να τον παραπέμψεις εκείνη τη στιγμή ανάλογα με το τι θα σου πει, στην ανάλογη υπηρεσία. Δεν μπορείς να πάρεις κοινωνικό ιστορικό στο δρόμο εύκολα. (Κ.Λ 3)

....τα όρια έξω τα βάζει η πιάτσα, τα βάζουν οι ίδιοι οι εξυπηρετούμενοι, δεν τα βάζουμε εμείς. (Κ.Λ 6)

Από κάποια στιγμή και μετά, το δρόμο τον αισθάνεσαι σα γραφείο σου, σα χώρο δουλειάς σου αλλά είναι σε άλλους ρυθμούς, σε άλλες συνθήκες. (Κ.Λ 5)

...η παρατήρηση, επίσης, είναι τελείως διαφορετική .....όταν είσαι στο δρόμο θα πρέπει το focus σου να το κάνεις στον εξωτερικό χώρο. (ΚΛ 4)

...δεν έχουμε ένα οριοθετημένο πλαίσιο, δεν υπάρχει η ασφάλεια ενός γραφείου, δεν υπάρχει το χρονικό όριο όπως έχουμε σε μία υπηρεσία. (Κ.Λ 8)

...κάθε μέρα έρχονται διαφορετικά άτομα, δε λειτουργούμε με ραντεβού και στο χώρο και έξω.. (Κ.Λ 1)

....στο δρόμο είσαι σε ετοιμότητα, στο δρόμο είσαι εκατό τοις εκατό σε εγρήγορση.. δε σημαίνει ότι επειδή μπορεί να σε γνωρίζει η κοινότητα δεν μπορεί να συμβεί κάτι. (Κ.Λ 3)

Εκεί είναι μια επαφή που πρέπει να γίνεται και να ξαναγίνεται, είναι μια αλλαγή νοοτροπίας [...] και αυτό θέλει δουλειά και πολύ κόπο και πολύ προσωπική προσπάθεια από τον κοινωνικό λειτουργό. (Κ.Λ 8)

...γιατί στο δρόμο δεν υπάρχει καμιά υποχρέωση του εξυπηρετούμενου να ακολουθήσει οδηγίες που του δίνουμε. (Κ.Λ 2)

...Φυσικά δεν έχεις την αμεσότητα του να πάρεις ένα τηλέφωνο ή να έχεις τις πληροφορίες ή τον υπολογιστή όπως σε ένα γραφείο, αλλά χρησιμοποιείς άλλα μέσα για να είναι πιο εύκολη η δουλειά στο δρόμο, χρησιμοποιείς τη δυναμική της ομάδας. (Κ.Λ 7)

Ο στόχος είναι να έρθει ο άλλος στο σταθμό για να δουλέψουμε μαζί του εξατομικευμένα [...] ο πρωταρχικός στόχος, όμως, είναι να δημιουργήσουμε σχέση, να μας εμπιστευτούν τα άτομα αυτά.. εφόσον μας εμπιστευτούν τότε ξεκινάμε να δουλεύουμε μαζί τους εξατομικευμένα και εστιασμένα. (Κ.Λ 6)

Η άσκηση κοινωνικής εργασίας εντός δομών/στο γραφείο παρουσιάζει τα κάτωθι χαρακτηριστικά:

Είναι τελείως διαφορετικό να είσαι σε μία Κοινωνική Υπηρεσία και να έρχεται ο άλλος και να σου καταθέτει τις ανάγκες του και τελείως διαφορετικό να είσαι σε ένα εξωτερικό περιβάλλον όπου δε σε έχει ζητήσει κανείς εκεί.. (Κ.Λ 4)

Όταν έρχεται κάποιος στο γραφείο είναι ήδη κινητοποιημένος...(Κ.Λ 8)

...η παρατήρηση, επίσης, είναι τελείως διαφορετική, δηλαδή όταν έρχεται στο γραφείο θα μπει στη διαδικασία να παρατηρήσεις τη γλώσσα του σώματος... (Κ.Λ 4)

Σε ένα γραφείο έχεις προγραμματισμένα ραντεβού, ξέρεις ποιους θα δεις, έχεις στάνταρτ πράγματα να κάνεις, πας στη δουλειά σου και φεύγεις τάδε ώρα..(Κ.Λ 1)

στο γραφείο δεν είσαι σε πολύ εγρήγορση, έχεις το χρόνο σου, δεν είσαι στο κόκκινο, είσαι λίγο πιο χαλαρά, πιο ήρεμα.. ξέρεις ότι θα πας την τάδε ώρα, έχω την τάδε ώρα ραντεβού, θα κάνω αυτό, θα κάνω το άλλο... (Κ.Λ 3)

Είναι πολύ βολικό το να κάθεται πίσω από ένα γραφείο και να περιμένεις να μπει κάποιος με ξεκάθαρο αίτημα, με ξεκάθαρα στάδια παρέμβασης... (Κ.Λ 8)

Δεν είναι όπως όταν πηγαίνει κάποιος σε Δημόσια Υπηρεσία, έχει ένα αίτημα, τον εξυπηρετείς και τελειώνει εκεί το θέμα.... (Κ.Λ 8)

στο γραφείο σε συγκεκριμένα πλαίσια σημαίνει περισσότερος χρόνος, περισσότερη άνεση και κατά κάποιο τρόπο βάζεις τον εξυπηρετούμενο σε ένα πλαίσιο όπου νιώθει ότι έχει και μια ευθύνη απέναντι στον επαγγελματία για να υπάρχει μια συνέχεια (Κ.Λ 2)

Στη δουλειά στο γραφείο έχεις και άλλα εργαλεία. Για παράδειγμα, στο γραφείο μπορώ να σου βρω πολύ πιο εύκολα μια πληροφορία που θέλεις, στη δουλειά στο δρόμο δεν έχω αυτή τη δυνατότητα... αν έχω μια μαμά με ένα παιδάκι εδώ μπορώ κάλλιστα να βάλω το παιδάκι να ζωγραφίσει για να του αποσπάσω την προσοχή και να μιλήσω με τη μαμά, στο δρόμο δε γίνεται.... (Κ.Λ 4)

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, άξονες διαφοροποίησης των δύο προσεγγίσεων αποτελούν η χωρική διάσταση, το αίτημα και η διαδικασία διαμόρφωσής του, η οριοθέτηση, η παρατήρηση, ο τρόπος επικοινωνίας και αξιολόγησης, η κατάσταση εγρήγορσης, η χρήση εργαλείων και το εργασιακό πλαίσιο.

Ειδοποιός διαφορά των δύο προσεγγίσεων αποτελεί η θέση των υποκειμένων και ο ρόλος των επαγγελματιών. Όπως υπογραμμίζεται στο εγχειρίδιο της Dynamo International (2008: 45), «είναι τα ίδια τα υποκείμενα που αποφασίζουν πότε και πού θα μιλήσουν και αν θα μιλήσουν για να ζητήσουν κάτι ή για να κάνουν μία πρόταση». Σύμφωνα με τους επαγγελματίες, σε συνθήκες γραφείου η προσέγγιση γίνεται από τον εξυπηρετούμενο ο οποίος πηγαίνει σε ένα συγκροτημένο εργασιακό περιβάλλον όπου ακολουθούνται συγκεκριμένες διαδικασίες, όπως η λήψη κοινωνικού ιστορικού, και η υποχρέωση να ακολουθηθούν οι κανονισμοί της υπηρεσίας. Στην εργασία στο δρόμο, η προσέγγιση γίνεται από τους επαγγελματίες με σκοπό αρχικά την εδραίωση της εμπιστοσύνης για την άμεση κάλυψη των αναγκών των εξυπηρετούμενων, και εν συνεχεία την παραπομπή τους καθώς και την αλλαγή της νοοτροπίας.

Επιπροσθέτως, η εργασία στο δρόμο δίνει τη δυνατότητα της αύξησης της αποτελεσματικότητας στη συλλογή πληροφοριών για τις ανάγκες, όπως γίνονται αντιληπτές από τους επαγγελματίες, καθώς και στη διαμόρφωση προγραμμάτων για την κάλυψή τους. Με άλλα λόγια, η αντίληψη των αναγκών από τους επαγγελματίες που εργάζονται στο δρόμο, διαμορφώνει και τη στρατηγική των παρεμβάσεων:

...είσαι έξω και βλέπεις τι γίνεται, αντιλαμβάνεσαι τις ανάγκες των ανθρώπων μετά από προσωπική εμπειρία [...] άρα έχεις μια πιο ολοκληρωμένη άποψη και ξέρεις με τι έχεις να κάνεις.. (Κ.Λ 1)

Το ότι είσαι εκ των έσω.. πιο βαθιά, δηλαδή, στο πεδίο δε γίνεται να πας.. άμα θέλεις να μαζέψεις πληροφορία για να έχεις την καλύτερη δυνατή εικόνα το κάνεις με το street work...., άμα είμαι σε μια κοινωνική υπηρεσία ένα μήνα τα ίδια στοιχεία στο δρόμο θα τα μαζέψω σε μία εβδομάδα. (Κ.Λ 2)

Μπορείς να δεις τι ανάγκες υπάρχουν και σε κοινοτικό επίπεδο και σε ομαδικό και σε ατομικό επίπεδο. (Κ.Λ 4)

Η έννοια της «σχέσης» στην εργασία στο δρόμο φαίνεται αρχικά ότι διαμορφώνεται στη βάση της άμεσης ανταπόκρισης στο επείγον και στην παροχή των υπηρεσιών στα πλαίσια του «εδώ και τώρα». Αποτελεί και το κλειδί για την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων που προϋποθέτει την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης:

Πολλές φορές μπαίναμε σε μια διαδικασία ότι θα τους προσεγγίσουμε και αρχίζαμε και χτίζαμε διάφορες προσδοκίες για το μετά, για το τι θα γίνει, για το αν θα προχωρήσει.. το σημαντικό είναι να μένεις στο «εδώ και τώρα» αυτή τη στιγμή, το τι μπορώ εγώ να κάνω αυτή τη στιγμή, τι μπορώ να δώσω.. το αν στην πορεία εξελιχθεί η σχέση, η επαφή και η επικοινωνία και αυτό προχωρήσει είναι άλλο. (Κ.Λ 5)

Για αυτόν το λόγο προσπαθείς να φτιάξεις σχέση, να γνωριστείς με τον άνθρωπο, να τον βοηθήσεις, να δεις τις ανάγκες του, να μπου σε προτεραιότητα από τον ίδιο και μαζί να δεις σταδιακά πώς στην πορεία θα βοηθηθεί. (Κ.Λ 7)

Συμπερασματικά, ο δρόμος παρουσιάζεται ως ένας διαφοροποιημένος εργασιακός χώρος άσκησης της Κοινωνικής Εργασίας από εκείνον του γραφείου. Η αντίστιξη μεταξύ της προσλαμβανόμενης από τους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς ευέλικτης προσέγγισης στο δρόμο και της τυπικής, γραφειοκρατικής, εξαρτώμενης, ανελαστικής, κατευθυνόμενης από τους κανόνες και τους κανονισμούς των οργανώσεων κοινωνικής εργασίας, έχει παρουσιαστεί σε έρευνα στη Σουηδία (Andersson, 2013).

Το προσωπικό βίωμα των κοινωνικών λειτουργών

Όπως προέκυψε από την ανάλυση, οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί οι οποίοι εργάζονται στο δρόμο βιώνουν την εργασία στο δρόμο ως έναν «εργασιακό χώρο» με ενδιαφέροντα και πλούσιο σε προκλήσεις. Ο χώρος αυτός τους δίνει την ευκαιρία όχι μόνο να γνωρίσουν την πραγματικότητα με άμεσο τρόπο αλλά και συμβάλλει στην προσωπική και επαγγελματική τους ανάπτυξη και εξέλιξη. Στα παρακάτω

αποσπάσματα αποτυπώνονται οι λόγοι για τους οποίους οι ερωτώμενοι επέλεξαν την εργασία στο δρόμο:

Προσωπικά γιατί θεωρούσα ότι ήταν αρκετά πιο ενδιαφέρον, πιο διαδραστικό σε σχέση με το να ήμουν σε μια υπηρεσία και να καθόμουν κλεισμένη σε ένα χώρο. Είσαι έξω, βλέπεις τι συμβαίνει, βλέπεις τον άλλον στη δική του πραγματικότητα έτσι όπως ζει. Θεωρώ ότι είναι πιο ιντριγκαδόρικο να πας εσύ [...] δεν είναι ότι απλά περιμένεις να σου φέρει μια έτοιμη πραγματικότητα έτσι όπως τη βλέπει ο άλλος [...] και ως επιστήμονας έχεις και μια αντικειμενική άποψη να κρίνεις αυτήν την πραγματικότητα. (Κ.Λ 1)

Το να φύγω από το γραφείο στην αρχή, μετά γιατί μου άρεσε ιδιαίτερα το ότι είσαι εκ των έσω. (Κ.Λ 2)

Η εμπειρία και το να δω πώς γίνεται.[...] (Κ.Λ 4)

Οι λόγοι που με ώθησαν στην αρχή ήταν η πρόκληση, ήταν κάτι καινούργιο [...] μετά για μένα ήταν ο ενθουσιασμός, ήταν ότι κάτι στήνεις από την αρχή, με δελέαζε το να γνωρίσω τη χρήση, να γνωρίσω την πιάτσα από μέσα, όχι από αυτήν την εικόνα του γραφείου και θεωρώ ότι ήταν κάτι που ήθελα να αναπτυχθεί. Το έβλεπα, το είχα δει εξ αρχής ότι ήταν ανάπτυξη και εξέλιξη και για μένα.... Και μου άρεσε πολύ. (Κ.Λ 5)

Θέλεις ότι υπάρχουν αυτές οι δυσκολίες έξω και λειτούργησαν ως πρόκληση για μένα; [...] (Κ.Λ 8)

Η εργασία στο δρόμο φαίνεται ότι βιώνεται ως θετική πρόκληση και ευκαιρία που σχετίζεται με την εξειδίκευσή τους στη μέθοδο αυτή και με την περαιτέρω προσωπική ανάπτυξη και εξέλιξη των ικανοτήτων τους. Η εργασία τους στο δρόμο συνιστά μια ενδιαφέρουσα εμπειρία μέσα στο πολύπλοκο και δύσκολο περιβάλλον του δρόμου η οποία μεταφράζεται σε επαγγελματικό κέρδος.

Έχει πολύ ενδιαφέρον η δουλειά στο δρόμο γιατί ακριβώς μπαίνεις στη διαδικασία να παρατηρήσεις και το περιβάλλον στο οποίο δουλεύεις, να αντιμετωπίσεις και τις δυσκολίες, μπαίνει και ο σχεδιασμός του τι θα κάνω και πώς θα το αντιμετωπίσω, θα χρησιμοποιήσω και τη λέξη ιντριγκάρει [...] και ανακαλύπτεις τις πτυχές του χαρακτήρα σου και του τρόπου δουλειάς γενικότερα, όχι μόνο της δικιάς σου, που δε θα ανακάλυπτες. (Κ.Λ 4)

Θα έχει μεγάλο κέρδος στη μετέπειτα πορεία του, καριέρα του [...] και σε επίπεδο γνώσεων και σε επίπεδο πρακτικής εμπειρίας. (Κ.Λ 6)

... κερδίζεις πάρα πολλά πράγματα, αποκτάς φοβερή εμπειρία και αναθεωρείς και πολλά πράγματα όσον αφορά τις αρχές της Κοινωνικής Εργασίας, το πόσο πρακτική εφαρμογή έχουν έξω στο δρόμο, πόσα πράγματα πρέπει να προσαρμόσεις ανάλογα με τις συνθήκες, πόσο πρέπει να δώσεις από τον εαυτό σου σε αυτό το κομμάτι. (Κ.Λ 8)

Παράλληλα, οι ερωτώμενοι αναδεικνύουν και εκείνους τους παράγοντες που τους ενθαρρύνουν να συνεχίζουν να εργάζονται στο δρόμο. Η έντονη και διαρκής κινητικότητα, η συνεχής αλλαγή των συνθηκών που επικρατούν στο δρόμο αλλά και η αμεσότητα της επαφής τους με τους ανθρώπους στο δρόμο φαίνεται ότι αποτελούν στοιχεία που τους ενισχύουν να συνεχίζουν παρά το γεγονός ότι η ανάληψη των δράσεών τους πραγματοποιείται μέσα σε αντίξοες συνθήκες. Τα στοιχεία αυτά περιγράφονται ως εξής:

Μαθαίνεις κάθε μέρα καινούργια πράγματα, έχεις την ενέργεια συνέχεια κάτι καινούργιο να κάνεις, [...] όσο γρήγορα αλλάζουν οι άνθρωποι άλλο τόσο αλλάζουν και τα προβλήματα που έχεις να αντιμετωπίσεις. Αυτό μου αρέσει γιατί μαθαίνω νέους τρόπους προσέγγισης, νέους τρόπους επικοινωνίας.... (Κ.Λ 1)

Οι παράγοντες είναι ότι έχω εξοικειωθεί με την ομάδα-στόχο, με τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών οπότε μπορώ να κινηθώ εύκολα, άμεσα όσο γίνεται [...] Νομίζω ότι αυτό με κάνει να θέλω να συνεχίσω, αυτό που είναι στο δρόμο, το άμεσο. (Κ.Λ 3)

Από άποψη εμπειρίας η περιέργειά μου που μου αρέσει πάρα πολύ να βλέπω καινούργια πράγματα. Σε ένα street work βλέπεις πάντα καινούργιους ανθρώπους... (Κ.Λ 4)

Παράγοντες οι οποίοι ενισχύουν τους ερωτώμενους στο να εξακολουθούν να εργάζονται στη δουλειά στο δρόμο αποτελούν η προσωπική ευαισθητοποίηση και η ανατροφοδότηση που λαμβάνουν, η οποία όπως αναφέρεται από τους ίδιους, σχετίζεται με το να βλέπουν την αποτελεσματικότητα της προσπάθειάς τους. Οι ερωτώμενοι αναφέρουν :

Οι παράγοντες είναι καθαρά σε προσωπικό επίπεδο, ότι σκέφτομαι το τι ανάγκες υπάρχουν....(Κ.Λ 6)

[...] το να βλέπεις ότι προχωράνε πιάνει τόπο, έχει νόημα και έχει σημασία αυτό που κάνεις, άμα δεν έχει νόημα είναι μάταιο να δαπανάς τόση ενέργεια. (Κ.Λ 5)

Στο ότι έχει αποτέλεσμα αυτό που κάνουμε.....αλλά και ο ίδιος αντιλαμβάνεται από την επαφή που έρχεται με τον κόσμο αλλά και στους απολογισμούς της υπηρεσίας είναι διακριτό το αποτέλεσμα. (Κ.Λ 7)

Όλοι ξεκινάμε με ένα κίνητρο να βοηθήσουμε. Παρ' όλα αυτά υπάρχει και το προσωπικό κομμάτι που κερδίζουμε από αυτό παρά το γεγονός ότι πολλές φορές δεν το παραδεχόμαστε. Είναι το θετικό feed back που δεχόμαστε από τους ίδιους, η ευχαρίστηση του να ικανοποιείς κάποια αιτήματα που έχουν αυτοί οι άνθρωποι αλλά κυρίως η επικοινωνία που κάνεις μαζί τους σου δίνει πολλά πράγματα. (Κ.Λ 8)

Οι επαγγελματίες στην εργασία τους στο δρόμο έρχονται αντιμέτωποι με το σκληρό πρόσωπο του κοινωνικού αποκλεισμού συναισθανόμενοι την πραγματικότητα των συνθηκών διαβίωσης ανθρώπων στο δρόμο που είναι εγκαταλελειμμένοι, απομονωμένοι, ασθενείς και χωρίς επιλογές. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν περιγράφουν την εμπειρία τους:

....πραγματικά όλοι οι αδικημένοι εκεί. (Κ.Λ 1)

Με μια διαφορά δέκα μέτρων μπορείς να βρεθείς σε δύο διαφορετικούς κόσμους. Από τη μία αυτοί που δεν τους λείπει τίποτα και τα προβλήματά τους τα θεωρούν μηδαμινά, το νέο μου σκυλάκι δεν πάει με το νέο μου χαλάκι, και από την άλλη βλέπεις ανθρώπους που είναι ήδη εξαθλιωμένοι από το να είναι άστεγοι, να είναι χρήστες, να έχουν πληγές ανοιχτές, και κάνοντας μια μικρή διερεύνηση ανάλογα με την ομάδα δεν έχουν και πάρα πολλές επιλογές αυτοί οι άνθρωποι. (Κ.Λ 2)

Το εισπράττουμε αυτό ότι είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι, δέχονται ρατσισμό, την περιθωριοποίηση, ότι είναι μακριά από τα σπίτια τους. (Κ.Λ 7)

Οι άνθρωποι αυτοί έχουν να κάνουν μπάνιο πάρα πολύ καιρό, έχουν ασθένειες όπως σηψαιμία, έχουν άκρα που θα έπρεπε να έχουν ακρωτηριαστεί εδώ και πολύ καιρό, έχουν ανοιχτές πληγές, είναι καταστάσεις που ζεις και πρέπει να το υπομένεις αυτό. (Κ.Λ 8)

Ένα αίσθημα που αναδύεται εξαιτίας αυτής της πραγματικότητας, στην οποία είναι καθημερινά μάρτυρες, είναι αυτό της απογοήτευσης ή ακόμα και του αδιεξόδου που βιώνουν, εξαιτίας της έλλειψης επαρκών μέσων που δεν έχουν στη διάθεσή τους. Η τελευταία σχετίζεται με την ανεπάρκεια της κρατικής υποστήριξης και μέριμνας αλλά και το ρόλο της εθελοντικής εργασίας, θέματα που περιγράφονται παραστατικά στα ακόλουθα αποσπάσματα:

Γιατί στην Κοινωνική Εργασία το πιο σημαντικό κομμάτι είναι η παραπομπή στην υπηρεσία που θα καλύψει τον άνθρωπο καλύτερα, δεν είναι η δουλειά μόνο με τον άνθρωπο.. πρέπει να κάνεις δουλειά με τους φορείς, αφού δεν υπάρχουν φορείς. (Κ.Λ 4)

*Αυτό που σκέφτομαι είναι ότι η έλλειψη ενός κράτους πρόνοιας έχει δημιουργήσει και έχει ωθήσει απλό κόσμο, επαγγελματίες και μη, να ασχολούνται με το *street work* [...] Η ύπαρξη και η ραγδαία αύξηση του εθελοντισμού όχι μόνο δεν ασκεί πίεση στους κρατικούς μηχανισμούς στο να δουλέψουν αλλά νομίζω ότι τους ενισχύει στο να υπολειτουργούν και να έχουν εναποθέσει όλο αυτό το έργο που θα έπρεπε να κάνουν στον απλό κόσμο. (Κ.Λ 8)*

Η βιωμένη, επίσης, μορφή της εργασιακής τους εμπειρίας μέσα σε συνθήκες που απαιτούν συνεχή εγρήγορση και ευελιξία αλλά και την άμεση και διαρκή διαθεσιμότητά τους προς τους εξυπηρετούμενους στο δρόμο, συνοδεύεται από την πλευρά των ερωτώμενων με επαγγελματική εξάντληση και αισθήματα ματαίωσης. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν αναφέρονται τα εξής:

*Γενικά το *street work* όπως και το υπόλοιπο κομμάτι της δουλειάς του κοινωνικού λειτουργού έχει πάρα πολύ ματαίωση γιατί μπορεί να δουλέψεις με κάποιον άνθρωπο, με μία ομάδα και τελικά για οποιονδήποτε λόγο να μη γίνει ποτέ αυτό που σχεδίασες. (Κ.Λ 2)*

Θεωρώ ότι αν ένας άνθρωπος δεν παίρνει υποστήριξη, αν δεν βλέπει ότι η δουλειά που κάνει πιάνει τόπο, οι στόχοι του υλοποιούνται ματαιώνεται, κουράζεται, καίγεται[...] εντάξει, δαπανάς ώρες, λιώνεις παπούτσια, τρως κρύο, λειτουργείς σε συνθήκες που δεν είσαι στο γραφείο και στο καλοριφέρ... να βλέπεις ότι κάτι γίνεται, έχει νόημα, πιάνει τόπο. (Κ.Λ 5)

*Το να αλλάζουμε πόστα για να μην καιγόμαστε και οι άδειες για το *burn out* ....είναι το πρώτο εργαλείο που έχουμε εμείς εδώ ως επαγγελματίες. (Κ.Λ 7)*

Όπως επεσήμαναν οι ερωτώμενοι, με το να αλληλεπιδρούν με κοινωνικές ομάδες στο δρόμο που αποτελούν υποκείμενα κοινωνικού αποκλεισμού ευαισθητοποιούνται περισσότερο, διευρύνουν τις γνώσεις τους και αποκτούν μέσα από την εμπειρία τους μια πιο σφαιρική αντίληψη για την πραγματικότητα ως έχει. Χαρακτηριστικά αναφέρουν τα παρακάτω:

Αυτό που έχει αλλάξει είναι ότι έχω μια καλύτερη εικόνα του τι γίνεται στην πόλη.....ότι έχω μια καλύτερη και σφαιρική άποψη και εικόνα για το τι πραγματικά γίνεται, γίνομαι σοφότερος. (Κ.Λ 2)

Νομίζω ότι με έχει επηρεάσει θετικά, έχω μάθει τους κινδύνους οπότε έχω μάθει να φυλάγομαι. Υπάρχει περισσότερη γνώση γιατί μαθαίνεις. (Κ.Λ 3)

Ευαισθητοποιήθηκα σε όλα αυτά τα θέματα, δηλαδή όταν βγαίνεις έξω βλέπεις ποιά είναι η πραγματικότητα, βλέπεις πώς συμπεριφέρονται οι χρήστες, βλέπεις πώς ζουν οι χρήστες, βλέπεις όλες τις δυσκολίες των εξυπηρετούμενων. (Κ.Λ 6)

Η εργασία στο δρόμο οδηγεί στην αναδιαμόρφωση ή και στον επαναπροσδιορισμό των στάσεων και των αντιλήψεων των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών και αφορά μείωση προκαταλήψεων, αλλαγή τρόπου σκέψης αλλά και διεύρυνση και ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους εξαιτίας της άμεσης τριβής τους με την πολυμορφική και συνεχώς εναλλασσόμενη πραγματικότητα του δρόμου. Σχετικά με αυτήν την πολυδιάστατη επίδραση οι ερωτώμενοι περιγράφουν τα παρακάτω:

Έχει μειωθεί και το στίγμα που είχα και εγώ απέναντι στους χρήστες το οποίο μου αρέσει γιατί μαθαίνω και σε προσωπικό επίπεδο να αποδέχομαι τις επιλογές του άλλου [...] και να μη μου δημιουργεί πρόβλημα η επιλογή του άλλου όποια και αν είναι [...] (Κ.Λ 1)

[...] μέσα από τη δουλειά στο δρόμο κατάλαβα και έμαθα ουσιαστικά να σέβομαι και να περιμένω τον άλλον, να σέβομαι τη διεργασία του την προσωπική....(Κ.Λ 5)

Νομίζω ότι έχει οξύνει την παρατηρητικότητα μου [...] με έχει κάνει πιο alert όταν μπαίνω σε ένα χώρο είτε όταν περπατάω στο δρόμο το οποίο εδώ στην Αθήνα είναι πάρα πολύ σημαντικό να είσαι λίγο σε επιφυλακή [...] με έχει κάνει να σέβομαι ίσως περισσότερο την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του άλλου και να είμαι πιο επιφυλακτική. (Κ.Λ 4)

Φυσικά με έχει κάνει πιο σκληρή, στο να είμαι περισσότερο οριοθετημένη, να προσπαθώ να φιλτράρω τα πράγματα αλλά από την άλλη πλευρά με βοηθάει και μένα στο να εξελίσσομαι, στο να είμαι πιο ευέλικτη, στο να προσαρμόζομαι και να μην κοιτάζω στεγνά όσα έμαθα στη Σχολή αλλά κάτι πολύ πιο καινούργιο. (Κ.Λ 7)

Στην πράξη βλέπουμε ότι τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά, ένας επαγγελματίας πρέπει να είναι πολύ ευέλικτος, πρέπει να ξεφεύγει από στεγανά, πρέπει να δημιουργεί το δικό του τρόπο επικοινωνίας. (Κ.Λ 8)

Το βίωμα των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών αγγίζει τόσο την προσωπική όσο και την επαγγελματική διάστασή τους. Η εργασία στο δρόμο φαίνεται ότι προκαλεί τον σεβασμό, την ευαισθητοποίηση και τον προβληματισμό των επαγγελματιών από την μια πλευρά καθώς και την ανάπτυξη των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων λόγω της σημαίνουσας εμπειρίας.

Προτάσεις

Αρχικά οι επαγγελματίες προτείνουν αφενός την υιοθέτηση του «μοντέλου αυτού εργασίας» από άλλους φορείς και αφετέρου τη συμπερίληψη της εργασίας στο δρόμο στις οργανωμένες κρατικές παρεμβάσεις:

Τώρα έχουμε πρόσφυγες, έχουμε μετανάστες, όλοι αυτοί οι άνθρωποι ούτε γνώση έχουνε, ούτε ξέρουν πώς λειτουργεί το σύστημα αλλά νομίζω ότι είναι ένα μοντέλο δουλειάς που καλό θα ήταν να το βλέπανε και άλλοι φορείς και άλλες υπηρεσίες. (Κ.Λ 5)

Αυτό που θα πρότεινα είναι να υπάρχει μία οργάνωση, μία κρατική παρέμβαση σε αυτό το κομμάτι, να στελεχώνεται από επαγγελματίες, να δουλεuten πολύ το κομμάτι του street work γιατί το φαινόμενο της αστεγίας αυξάνεται όλο και πιο πολύ και όταν μιλάμε για ένα κράτος πρόνοιας δεν μπορεί να μιλάμε για έλλειψη υποδομών. (Κ.Λ 8)

Για την αντιμετώπιση των δυσκολιών προσέγγισης κάποιων πληθυσμιακών ομάδων εξαιτίας της επιφυλακτικότητας ή της απουσίας ενός κοινού κώδικα επικοινωνίας, όπως μεταναστών και χρηστών ουσιών προτείνεται η αξιοποίηση των διαμεσολαβητών και των ομοτίμων.

Χρειάζεται να εστιάσουμε περισσότερο στους μετανάστες και σε αυτό το κομμάτι μπορεί να χρειαστούμε να δουλεύουν μαζί μας, αν όχι καθημερινά, κάποιες φορές το μήνα, και διαμεσολαβητές, να μας κάνουν τη μετάφραση. Χρειάζεται να μπουν και εκπαιδευμένα άτομα από την πλευρά των νέων χρηστών ή των χρηστών που βρίσκονται υπό απεξάρτηση, που είναι στην κοινωνική επανένταξη των στεγνών προγραμμάτων και των προγραμμάτων του ΟΚΑΝΑ, χρειάζεται δηλαδή να δουλέψουμε και με ομότιμους, αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό. (Κ.Λ 6)

Σε αναφορά των ερωτώμενων ειδικά για την πληθυσμιακή ομάδα των χρηστών στο δρόμο, προτείνουν τη δημιουργία και άλλων δομών αλλά και υπηρεσιών στήριξης, τη διανομή περισσότερου υλικού στο δρόμο για ασφαλή χρήση ουσιών καθώς και τη διάθεση πόρων για αύξηση προσωπικού αλλά και υλικού. Χαρακτηριστικά αναφέρουν τα ακόλουθα:

Επειδή μιλάμε για χρήστες, περισσότερες καθαρές σύριγγες θα έλεγα... Και κάποια στιγμή θα ήταν καλό να φτιαχτεί μία δομή υγείας [...] για την ασφαλή χρήση. Καλό θα ήταν να μπορούν να κάνουν ασφαλή χρήση με καθαρά σύνεργα και αν τύχει κάτι να υπάρχει το άμεσο [...] (Κ.Λ 3)

Χρειάζεται να ενισχυθεί η ομάδα του street work,- μιλάω για τη δική μου Μονάδα-, από προσωπικό και σύριγγες. Σταθερά σημεία, ένα πολύ σημαντικό που θα βοηθήσει πολύ τους χρήστες αλλά και θα αυξηθεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών όσον αφορά στη διανομή συριγγών [...] Επίσης, χρειάζεται να γίνει συλλογή συριγγών, σταθερά σημεία διανομής προφυλακτικών, διανομή συριγγών στις φυλακές και σε απομονωμένους χρήστες, σε σημεία που έχουμε πληροφορίες για χρήστες που είναι δύσκολο να τους προσεγγίσουμε, να βάλουμε σταθερά σημεία έτσι ώστε αυτός ο απομονωμένος χρήστης που δεν έχει επαφή μαζί μας να πάει να πάρει. (Κ.Λ 6)

Στη δουλειά μας έχει γίνει πρόταση ώστε να μπορεί η ομάδα του street work να συνοδεύσει κόσμο που είναι στο δρόμο στις Μονάδες Ειδικών Λοιμώξεων, γιατί φαίνεται ότι υπάρχει κόσμος που δεν απευθύνεται σε λοιμωξιολόγους να φροντίσει το θέμα του HIV, να εξετάζεται και να παίρνει βοήθεια.[...] Μια άλλη σκέψη είναι να φτιαχτεί ένα κτίριο όπου θα υπάρχει η δυνατότητα για έναν χρήστη να πηγαίνει εκεί για να εξυπηρετήσει όλες τις ανάγκες του, να φροντίζεται θεραπευτικά και ψυχοθεραπευτικά, να φροντίζει τον εαυτόν του και να καλύπτει όλες τις ανάγκες του....(Κ.Λ 7)

Η πρόταση των επαγγελματιών για την προβολή της εργασίας στο δρόμο στην ευρύτερη κοινωνία εκτιμάται ότι θα συμβάλλει τόσο στη μείωση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι από παράγοντες του περιβάλλοντος όσο και στην ενημέρωση του κόσμου για το νόημα της πρακτικής αυτής, η οποία με τη σειρά της θα συμβάλλει στην καλύτερη στήριξη των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων που βρίσκονται στο δρόμο.

Η κοινωνία γενικότερα πρέπει να ενημερωθεί για τη δουλειά που γίνεται στο δρόμο, να καταλαβαίνει τι είναι αυτό που γίνεται, να γνωρίζει ότι οι άστεγοι, ο κόσμος που είναι έξω υποστηρίζεται.. (Κ.Λ 1)

Γενικότερα μας δυσκολεύει το ότι ο κόσμος δεν είναι ενημερωμένος όπως οι καταστηματαρχές, η αστυνομία, ότι δεν υπάρχουν δράσεις προβολής του έργου του, τι είναι η δουλειά στο δρόμο...(Κ.Λ 7)

Συνήθως όταν βλέπουν ότι υπάρχει μια οργάνωση πίσω από αυτούς, τους αντιμετωπίζουν διαφορετικά, ότι κάποιος ενδιαφέρεται, ότι κάποιος τους οργανώνει. (Κ.Λ 8)

Επιπροσθέτως, η συστηματική καταγραφή της μεθοδολογίας που ακολουθείται στο δρόμο μέσα από τη γνώση και την εμπειρία που ήδη υπάρχουν, θα καταστήσει δυνατή τη μετάδοσή της στους νέους επαγγελματίες που επιθυμούν να ασχοληθούν με αυτήν. Γι' αυτό, προτείνουν την ένταξη μαθήματος στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ώστε οι σπουδαστές να ενημερώνονται για αυτήν τη σχετικά νέα πρακτική κοινωνικής παρέμβασης. Παράλληλα, κρίνουν σκόπιμη τη συνεχή εκπαίδευση και ενημέρωση όσων ήδη εργάζονται στο δρόμο για τον εμπλουτισμό των γνώσεών τους.

[...] περισσότερη εκπαίδευση στους επαγγελματίες γιατί είναι μια δουλειά που δεν είναι πάρα πολύ διαδεδομένη, να γίνονται σεμινάρια, ενημέρωση. Θα μπορούσαν να μπου και συγκεκριμένα μαθήματα στα ΤΕΙ, θα ήταν μία πάρα πολύ καλή λύση, με παραδείγματα, με εμπειρίες, με καταγραφή εμπειριών άλλων ανθρώπων γιατί δεν υπάρχει συγκεκριμένο υλικό τουλάχιστον αυτή τη στιγμή. (Κ.Λ 1)

Ως πρόταση η συνεχής εκπαίδευση σίγουρα πιο οργανωμένα και πιο συγκεκριμένα [...], πάντα μπορείς να εκπαιδεύεις συνέχεια, είναι δια βίου μάθηση γενικότερα. (Κ.Λ 4)

Στο πολυδιάστατο εργασιακό περιβάλλον του δρόμου με τα ποικίλα ερεθίσματα, τις προκλήσεις αλλά και τις δυσκολίες που εμπεριέχει, εκείνο που θεωρούν απαραίτητο προσόν για να είναι αποτελεσματικός ο επαγγελματίας που εργάζεται στο δρόμο, είναι αφενός να είναι αφοσιωμένος σε αυτό που κάνει και αφετέρου να είναι προσαρμοστικός αλλά και ευέλικτος, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες απαιτήσεις και συνθήκες της πραγματικότητας. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν αναφέρονται τα εξής:

..Ο street worker ...να είναι επικεντρωμένος σε αυτό..... Πιστεύω ότι για να γίνει καλό street work, ο street worker πρέπει να είναι μόνο αυτό. (Κ.Λ 2)

Ένας καλός street worker πρέπει να είναι ανοιχτός και να βλέπει, να διαβάζει και να αποκωδικοποιεί το τι γίνεται στο σύστημα στο οποίο θέλει να παρέμβει. ....Πρέπει, λοιπόν, να είμαι ευέλικτος και να δω πώς εγώ θα είμαι αποτελεσματικός, λειτουργικός και να ανανεώνω τη δουλειά μου με καινούργια πράγματα, με καινούργιες τεχνικές, μεθόδους, ψάχνοντας. (Κ.Λ 5)

Τέλος, εκείνο το στοιχείο που αναδύεται στο λόγο των ερωτώμενων και που θα μπορούσε να δοθεί ως πιθανή απάντηση αλλά και ενθάρρυνση όχι μόνο απέναντι στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες στο δρόμο αλλά και στα συναισθήματα ανησυχίας, ανασφάλειας ή ακόμα και φόβου που πολλές φορές βιώνουν στο δρόμο, είναι το «ανθρώπινο κομμάτι» που ενυπάρχει στην εργασία στο δρόμο:

Βασικά, αν μπορούσα να πω σε έναν νέο street worker μία συμβουλή αυτή θα ήταν: Να μη φοβάται καθόλου την ομάδα-στόχο. Είναι άνθρωποι, είναι και αυτός άνθρωπος και αυτό και μόνο το κοινό μπορεί να τους κάνει να επικοινωνήσουν μια χαρά χωρίς κανένα πρόβλημα. (Κ.Λ 2)

Νομίζω ότι αυτό..., είναι το ανθρώπινο κομμάτι, αυτό που λειτουργεί, αυτό που θα κάνει τη διαφορά και ο σεβασμός στον άλλον. Δεν πας εκεί με την ταμπέλα του ειδικού. Πας εκεί ως άνθρωπος προς άνθρωπο. Έχει πολλά πράγματα να σου πει και να σε διδάξει. Αν είσαι ανοιχτός στο να μάθεις από εκεί, θα μπορέσεις και εσύ να εξελιχθείς και να προχωρήσεις και να είσαι πιο βοηθητικός. (Κ.Λ 5)

Δεν μπορεί να υπάρχει street work χωρίς το ανθρώπινο κομμάτι. Είναι αναπόσπαστο κομμάτι αυτό.[...] Κι αυτό γιατί αν το αφαιρέσεις δεν έχει αποτέλεσμα η δουλειά σου. (Κ.Λ 8)

Συμπεράσματα

Η εργασία στο δρόμο (street work) αποτελεί μία προσέγγιση που εφαρμόζεται από επαγγελματίες υγείας, μεταξύ αυτών και κοινωνικούς λειτουργούς, για την ψυχοκοινωνική υποστήριξη ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, κυρίως χρηστών ουσιών και αστέγων. Τα άτομα των ομάδων αυτών ζουν στο δρόμο σε δύσκολες

συνθήκες και, ως εκ τούτου, βιώνουν ή παρουσιάζουν αυξημένο κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης.

Οι στόχοι της εργασίας στο δρόμο διαμορφώνονται από παράγοντες που σχετίζονται με τη φιλοσοφία του φορέα που υλοποιεί προγράμματα εργασίας στο δρόμο, με τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε πληθυσμιακής ομάδας-στόχου καθώς και τις συνθήκες που επικρατούν στο δρόμο. Κοινά χαρακτηριστικά των παρεμβάσεων στο δρόμο είναι η εστίαση στο «εδώ και τώρα» και μέσα στο φυσικό χώρο που ζουν και κινούνται τα άτομα των ευάλωτων αυτών πληθυσμών, δηλαδή στο δρόμο.

Μέσα από τις αντίξοες και συνήθως απρόβλεπτες συνθήκες του δρόμου, πρωταρχικός στόχος των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών στο δρόμο είναι η δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης που στηρίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και την αποδοχή. Η παρέμβαση έχει διττό χαρακτήρα. Περιλαμβάνει, αφενός τη διερεύνηση αναγκών και τη στήριξη, ενημέρωση, συμβουλευτική, παραπομπή και κινητοποίηση των εξυπηρετούμενων, και αφετέρου την πρόταση και εφαρμογή εναλλακτικών τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων τους.

Η άσκηση της κοινωνικής εργασίας στο γραφείο διαφοροποιείται από την άσκηση της κοινωνικής εργασίας στο δρόμο ως προς τον χώρο, τις συνθήκες εργασίας, τον σκοπό, τον τρόπο προσέγγισης και τη χρήση εργαλείων. Εν τούτοις, πριν την εξατομικευμένη υποστήριξη σε τυχόν οργανωμένο εργασιακό περιβάλλον γραφείου, προηγείται η εργασία στο δρόμο.

Σε ένα άλλο επίπεδο, η κοινωνική εργασία στο δρόμο πραγματοποιείται μέσα σε συνθήκες έντονης κινητικότητας, εγρήγορσης και επικινδυνότητας. Εν τούτοις, συνιστά μια ενδιαφέρουσα πρόκληση για τους κοινωνικούς λειτουργούς και βιώνεται ως ένα πολυμορφικό εργασιακό περιβάλλον λόγω της άμεσης γνώσης της πραγματικότητας και των ευκαιριών που προσφέρει στους επαγγελματίες για ανάπτυξη δεξιοτήτων και απόκτηση εξειδικευμένης επαγγελματικής εμπειρίας.

Η κυριότερη, όμως, συμβολή των επαγγελματιών που εργάζονται στο δρόμο είναι η συνεισφορά της εμπειρίας τους στην τεκμηρίωση και τη λειτουργία προγραμμάτων για την αντιμετώπιση των αναδυόμενων κάθε φορά κοινωνικών αναγκών. Η κοινωνική εργασία στο δρόμο, ως εξειδικευμένη παρέμβαση, με τα δικά της διακριτά χαρακτηριστικά, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο μάθημα της Κοινωνικής Εργασίας με Κοινότητα, αντλώντας επίσης γνώση και από την εργασία με άτομα και ομάδες, και παράλληλα στα πλαίσια διαλέξεων ή/και σεμιναρίων ανοιχτών και σε μη

σπουδαστές, να παρέχεται τεκμηριωμένη γνώση και εμπειρία σε επαγγελματίες που ασκούν το απαιτητικό έργο της.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί του δείγματός μας υποστηρίζουν ότι τα προγράμματα εργασίας στο δρόμο θα πρέπει να γίνουν ευρέως γνωστά στην κοινωνία. Η ενημέρωση των πολιτών θα οδηγήσει τόσο στη μείωση των δυσκολιών κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων στο δρόμο αλλά και στην άρση των προκαταλήψεων και του ρατσισμού προς τις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Παράλληλα, διατυπώνεται η αναγκαιότητα διεύρυνσης και εφαρμογής των προγραμμάτων της εργασίας στο δρόμο και από άλλους φορείς και για διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες.

Χωρίς, επίσης, να υποτιμώνται οι υπηρεσίες που προσφέρουν τα προγράμματα εργασίας στο δρόμο αλλά και τα οφέλη που απορρέουν από αυτά, χρειάζεται να τονιστεί ότι ο ρόλος τους περιορίζεται σε μία διαχείριση των προβλημάτων η οποία λειτουργεί ανακουφιστικά ως «παυσίπονο» στα συμπτώματα και δεν αντιμετωπίζει τα αίτια που τα προκαλούν και τα διαιωνίζουν. Τα προγράμματα αυτά που συχνά υλοποιούνται από εθελοντικές, μη κυβερνητικές οργανώσεις, κατ' ουσίαν υποκαθιστούν το ρόλο του κράτους.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μία περίοδο ριζικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας υπό το βάρος των επιπτώσεων της οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης. Συνεπεία της κρίσης αυτής, πλήττονται ολοένα και περισσότερο οι οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερες πληθυσμιακές ομάδες. Η αντιμετώπιση των πραγματικών κοινωνικο-οικονομικών αιτιών των προβλημάτων των ομάδων αυτών, οφείλει να είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των κοινωνικών λειτουργών και της επιστήμης τους, χωρίς να παραγνωρίζεται η ανάγκη άμεσης ανταπόκρισης σε επείγοντα προβλήματα των ανθρώπων που διαβιούν στο δρόμο.

Στο πλαίσιο αυτό, η Κοινωνική Εργασία καλείται όχι μόνο να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της τρέχουσας πραγματικότητας που έχουν δημιουργηθεί λόγω της οικονομικής ύφεσης αλλά και να αναδείξει τη συνεισφορά της στην ευρύτερη κοινότητα.

Συνεπώς, η Κοινωνική Εργασία στο Δρόμο καθίσταται όχι μόνο αναγκαία αλλά αποτελεί αφενός το κλειδί για να προσεγγιστεί όλος αυτός ο κόσμος που διαβιώνει στο δρόμο, να διερευνηθούν και να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες του και, αφετέρου τον σημαντικό κρίκο μιας διαδικασίας που συνδέει τις αποκλεισμένες πληθυσμιακές ομάδες στο δρόμο με την κοινωνία.

Βιβλιογραφία

- Andersson, B. (2013). Finding ways to the hard to reach- Considerations on the content and concept of outreach work. *European Journal of Social Work*, 16, 2, pp.171-186, DOI: 10.1080/13691457.2011.618118
- Azzarto, J. (1995). Problems with public health outreach. *Social Work in Health Care*, 22, 1, pp. 57-67, DOI: 10.1300/J010v22n01_04
- Bannon, J. (1977). Outreach for community development. *Journal of the Community Development Society*, 8, 2, pp. 69-80, DOI: 10.1080/15575330.1977.10878136
- Brown, K. S., & Ziefert, M. (1990). A feminist approach to working with homeless women. *Affilia*, 5 (1), pp. 6–20. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/088610999000500101> (πρόσβαση 3/4/2014).
- Burnett, B. B., Carr, J. J., Sinapi, J., & Taylor, R. (1976). Police and social workers in a community outreach program. *Social Casework*, 57 (1), pp. 41–49. <https://doi.org/10.1177/104438947605700106> (πρόσβαση 3/4/2014).
- Clarke, J. (2004). Access for all? The promise and problems of universalism. *Social Work & Society International, Online Journal*, 2, pp. 216–224.
- Crimmens, D., Factor, F., Jeffs, T., Pitts, J., Pugh, C., Spence, J. & Turner, P. (2004). Reaching socially excluded young people: A national study of street-based youth work, Leicester, Joseph Rowntree Foundation. Διαθέσιμο στο: <http://dro.dur.ac.uk/6409/1/6409.pdf> (πρόσβαση 3/4/2014).
- Davidson, G. & Campbell, J. (2007). An examination of the use of coercion by assertive outreach and community mental health teams in Northern Ireland. *British Journal of Social Work*, 37, pp. 537–55.
- Deren, S., Kang, S.-Y., Mino, M. & Guarino, H. (2012). Conducting peer outreach to migrants: Outcomes from drug treatment patients. *Journal of Immigration Minority Health*, 14, pp. 251–8.
- Deuchar R., Miller J. & Borchardt L. (2017). 'I trust them more than I trust myself': Detached street work, young people and the building of social capital in Scottish Urban Communities. In: Pink W., Noblit G. (eds) *Second International Handbook of Urban Education*. Springer International Handbooks of Education. Springer, Cham.
- Dynamo International - Street Workers Network (2010). Words from the street 2nd Forum of Social Street Workers. Διαθέσιμο στο: <http://www.travailderue.org/wp-content/uploads/2012/07/proceedings-words-from-the-street-2010.pdf> (πρόσβαση 4/10/2014).

- Ennew J., & Swart-Kruger J. (2003). Introduction: homes, places and spaces in the construction of street children and street youth. *Children, Youth and Environments*, 13 (1), pp. 81-104.
- Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.13.1.0081> (πρόσβαση 4/10/2014).
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [EMCDDA] (1999). Outreach work among drug users in Europe: Concepts, Practice and Terminology, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Fahne, K. (2017). Social repair of relationships: Rights and belonging in outreach work with homeless people. In: Warming, H., Fahne, K. (eds) *Lived Citizenship on the Edge of Society*. Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series. Palgrave Macmillan, Cham.
- Ferguson, M. K. (2007). Implementing a social enterprise intervention with homeless, street-living youths in Los Angeles. *Social Work, Volume 52*, Issue 2, pp. 103–112, <https://doi.org/10.1093/sw/52.2.103> (πρόσβαση 4/10/2014).
- Froonjian, J. & Garnett, L.J. (2013). Reaching the hard to reach: drawing lessons from research and practice. *International Journal of Public Administration*, 36, 12, pp. 831-839, DOI: 10.1080/01900692.2013.795161.
- Gibson, K.E. (2011). *Street Kids. Homeless youth, outreach, and policing New York's streets*. New York: New York University Press. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=SigBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=Gibson,+K.E.+2011.+Street+Kids.+Homeless+Youth,+Outreach,+and+Policing+New+York%E2%80%99s+Streets.+New+York:+New+York+University+Press.&ots=yHBqJI33cU&sig=ZEE3jKsTfe6ETOPWetpEQ_4kimA&redir_esc=y#v=onepage&q=Gibson%2C%20K.E.%202011.%20Street%20Kids.%20Homeless%20Youth%2C%20Outreach%2C%20and%20Policing%20New%20York%E2%80%99s%20Streets.%20New%20York%3A%20New%20York%20University%20Press.&f=false (πρόσβαση 4/10/2014).
- Goldberg, J. E. (1999). A short term approach to intervention with homeless mothers: A role for clinicians in homeless shelters. *Families in Society*, 80 (2), pp. 161–168. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1606/1044-3894.658> (πρόσβαση 4/10/2014).
- International Network of Social Street Workers (2008). International Guide on the Methodology of Street Work throughout the World, Bruxelles, Dynamo international.

- Διαθέσιμο στο: <http://www.ula.fi/assets/Public-files/Dokument/Guide2008AN.pdf> (πρόσβαση 2/10/2014).
- Johnson, A. K., & Cnaan, R. A. (1995). Social work practice with homeless persons: State of the art. *Research on Social Work Practice*, 5 (3), pp. 340–382. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/104973159500500306> (πρόσβαση 4/10/2014).
- Καλλινικάκη, Θ. (2010). Η έρευνα στην Κοινωνική Εργασία στο Καλλινικάκη, Θ. (επιμ.) *Ποιοτικές Μέθοδοι στην Έρευνα της Κοινωνικής Εργασίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Καλλινικάκη Θ. (2011). *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Karabanow, J. (2004). Making organizations work: Exploring characteristics of anti-oppressive organizational structures in street youth shelters. *Journal of Social Work*, 4(1), pp.47–60. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/1468017304042420> (πρόσβαση 5/11/2014).
- Karabanow, J., & Clement, P. (2004). Interventions with street youth: A commentary on the practice based research literature. *Brief Treatment and Crisis Intervention Vol. 4*. pp. 93- 108.
- Kloppenburger R., & Hendriks P. (2013). Outreach approaches in the private domain: an international study, *European Journal of Social Work*, 16, 5, pp.605-619, DOI: 10.1080/13691457.2012.732930
- Levy, J. S. (2004). Pathway to a common language: A homeless outreach perspective. *Families in Society*, 85, (3), pp. 371–378. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/104438940408500315> (πρόσβαση 5/11/2014).
- Levitt J., & Porcu, L. (2011). Street to home: The experiences of long-term unsheltered homeless individuals in an outreach and housing placement program. *Qualitative Social Work*, 10 (2), pp. 244–263. <https://doi.org/10.1177/1473325010369025> (πρόσβαση 5/11/2014).
- Lilliefors, M. (1929). Social case work and the homeless man. *The Family*, 9 (9), pp. 291–294. DOI: 10.1177/104438942900900902.
- McEvoy D., Morgan S., McCready S., Bennett J., & Henry P. (2013). Working with street-connected children: A training model for street work practice. *Practice*, 25, 4, pp.233-250, DOI: 10.1080/09503153.2013.829564.
- Maesele T., Roose R., Bouverne-De Bie M., & Roets G. (2014). From vagrancy to homelessness: The value of a welfare approach to homelessness, *The British*

- Journal of Social Work, Volume 44, Issue 7*, pp. 1717–1734. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct050> (πρόσβαση 10/5/2016).
- Mounteney J., & Utne Berg E.K. (2008). Youth, risk and rapid assessment: a new model for community social work assessment? *European Journal of Social Work, 11*, 3, pp. 221-235, DOI: 10.1080/13691450701733333.
- Oswald, M.O. (1965). Detached work amongst two adolescent groups. *Australian Social Work, 18*, 1, pp.8-14, DOI: 10.1080/0312407650852254.
- Pollio, D. (1995). Hoops group: Group work with young "street" men. *Social Work with Groups, 18*, 2-3, pp.107-122, DOI: 10.1300/J009v18n02_09.
- Pollio, D., McDonald S., & North C. (1997). Combining a strengths-based approach and feminist theory in group work with persons 'on the streets'. *Social Work with Groups, 19*, 3-4, pp.5-20, DOI: 10.1300/J009v19n03_02 .
- Rhodes, T. (1996). *Outreach Work with Drug Users. Principles and Practice*. Council of Europe, Strasbourg.
- Szeintuch, S. (2015). Street work and outreach: A social work method? *The British Journal of Social Work, Volume 45, Issue 6*, pp.1923–1934. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu103> (πρόσβαση 10/5/2016).
- Σταθόπουλος, Π. (2005). *Κοινωνική Προστασία, Κοινωνική Πρόνοια-Πολιτικές και Προγράμματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Stergiopoulos, V., Dewa, C., Tanner, G., Chau, N., Pett, M., & Connelly, J. (2010). Addressing the needs of the street homeless. *International Journal of Mental Health, 39*, 1, pp.3-15, DOI: 10.2753/IMH0020-7411390101
- Stuen, C. (1985). Outreach to the elderly. *Journal of Gerontological Social Work, 8*, 3-4, pp.85-96, DOI: 10.1300/J083V08N03_06 .
- Toseland, R., Decker, J., & Bliesner, J. (1979). A community outreach program for socially isolated older persons. *Journal of Gerontological Social Work, 1*, 3, pp.211-224, DOI: 10.1300/J083V01N03_04
- Veeran, V. (2004). Working with street children: A child centered approach. *Child Care in Practice, 10*, 4, pp.359-366, DOI: 10.1080/1357527042000285538
- Wayne, J. L., & Feinstein, B. B. (1978). Group work outreach to parents by school social workers. *Social Casework, 59* (6), pp. 345–351.
<https://doi.org/10.1177/104438947805900604> (πρόσβαση 2/4/2014).
- West-Olatunji, C., Henesy, R., & Varney, M. (2015). Group work during international disaster outreach projects: A model to advance cultural competence. *The Journal for Specialists in Group Work, 40*, 1, pp. 38-54, DOI: 10.1080/01933922.2014.992504

- Wilson, J. (1999). Outreach programmes for female commercial sex workers. *International Journal of STD & AIDS*, 10 (11), pp. 697–698. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1258/0956462991913268> (πρόσβαση 2/4/2014).
- Zufferey, C. (2009). Making gender visible: Social work responses to homelessness. *Affilia*, 24 (4), pp.382–393. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/0886109909343559> (πρόσβαση 2/4/2014).